

Ajama-verbi polüseemia ja ajama-põhjustamiskonstruktsioon eesti kirjakeeles

KAIRIT TOMSON

Ajama on üks eesti keele analüütilisse põhjustamiskonstruktsiooni kuuluvatest verbidest. Lisaks esineb *panema-* ja *laskma-*põhjustamiskonstruktsioon (Kasik 2001; Tomson 2018) ning tuumverbidest tähenduselt läbipaistvamate verbidega põhjustamist väljendavad konstruktsioonid, nagu *meelitama* + *ma*-infinitiiv. Põhjustamis-situatsiooni väljendamiseks kasutatakse ka tuletusmorfoloogilisi (nt *jooksu-ta-ma*) ja leksikaalseid kausatiive (nt *avama*).

Artikli eesmärk on kirjeldada *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni kujunemist ja kasutust, sh üksikasjalikumalt sagedamini esinevaid konstruktsioonitüüpe XVI–XXI sajandi eesti kirjakeele tekstide põhjal. Kõigepealt uuritakse kasutusnäidete tähendusi, et vastata kahele esimesele uurimisküsimusele: milliseid leksikaalseid tähendusi *ajama*-verb kannab ja millised on *ajama*-verbi sildkonstruktsioonid? Sildkonstruktsiooni igat rühma ühendab kindel vorm (nt *ajama*-verb + translatiiv) ja tähendus (nt *pahaks ajama* väljendab abstraktset seisundimuutust). Leksikaalsete kasutuste ja sildkonstruktsioonide kaudu on võimalik selgitada põhjustamistähenduse paiknemist polüseemilise *ajama*-verbi tähendusvõrgustikus. *ma*-infinitiiviga *ajama*-põhjustamiskonstruktsioone käsitletakse artiklis grammatiseerunud kasutusjuhtudena. Grammatiseerumine on leksikaalsest keeleüksusest grammatilise üksuse kujunemine (vt nt Heine jt 1991; Hopper, Traugott 1993). Nimetatud kahe uurimisküsimuse kõrval vaadeldakse *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni osaliste semantilisi rolle: näites 1 kuuluvad põhjustamiskonstruktsiooni *ajama*-verb, *ma*-infinitiivis TULEMUSSÜNDMUS *muigama*, MÕJUTAJA *see jutt* (JÕUD) ja MÕJUTATAV *mind* (KOGEJA).¹

(1) Mind **ajas** see jutt natuke **muigama**. (delfi.ee)²

Ajama kuulub eesti keele tuumverbide hulka (Tragel 2003). *Ajama*-verbi keskseks tähenduseks võib pidada liigutamist, kuna see on kõige füüsilisem (nt *olgu meile üks dokument, mida me hoolega läbi uurime ja seda edasi-tagasi kaaludes kui kal-list pärli paela otsa ajame*). Selle kõrval esineb palju sundimise tähendust (nt *ema ajas tütre poodi leiva järele*) (vt EKSS), mis omakorda kaasneb mõnel juhul põh-

¹ Semantilised rollid on artiklis tähistatud kapiteelkirjaga (AGENT, JÕUD, KOGEJA, PATSIENT, TEE-MA, SEISUND, TEGEVUS, SOORITUS, SAAVUTUS JA PROTSESS), konstruktsiooni komponendid eris-tuse mõttes ka esisuurtähega (MÕJUTAJA, MÕJUTATAV ja TULEMUSSÜNDMUS).

² Näited ja ülejäänud tekstis esinevad kasutusjuhud, millele pole eraldi viidatud, pärinevad korpusmaterjalist. Näidete kirjapilt on esitatud muutmata kujul.

justamiskonstruktsiooni tähendusega. Eesti keele *ajama*-verbi leksikaalset (võrdluses soome keelega) ja grammatilist kasutust on varem käsitlenud Reet Kasik (1999, 2001). Liina Lindström (2012) nimetab *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni tunde-kausatiivikonstruktsioonide seas. Eesti keele analüütilisi põhjustamiskonstruktsioone on käsitletud ka balti keelte kontekstis: võrreldud on eesti verbide *panema*, *andma*, *laskma* ja *sundima* kausatiivse kasutuse kujunemist kõrvutatuna läti ja leedu keeles toimuvate tähendusmuutustega (Pakerys 2017; teistes keeltes vt nt Stefanowitsch 2001; Nolan jt 2015).

Artikli esimeses osas antakse ülevaade *ajama*-verbi tähendustest sõnaraamatute põhjal. Teises osas tutvustatakse uurimuse materjali ja meetodikat. Kolmandas osas esitatakse *ajama*-verbi korpusmaterjali põhjal moodustatud leksikaalsed tähendusrühmad ja nende kirjeldus. Neljandas osas käsitletakse *ajama*-verbi sildkonstruktsioone, mis kuuluvad grammatiseerumisprotsessis nii tähenduslikult kui ka vormiliselt leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste vahealasse. Viiendas osas keskendutakse *ajama*-verbi grammatilisele põhjustamiskonstruktsioonile, esitades selle erinevad tüübid konstruktsiooni osaliste semantiliste rollide kaudu. Kuuendas osas tuuakse välja leksikaalsete tähenduste, sildkonstruktsioonide ja grammatilise kasutuse seosed ning viimases osas võetakse tulemused kokku.

1. *Ajama*-verbi sõnaraamatutähenduste ülevaade

Ajama-verbi vasted eesti keele sugulaskeeltes osutavad mitmel juhul (hobusega) sõitmisele, tagaajamisele ja sundimisele. Vasted on nt liivi *a'ijjõ*, vadja *ajaa*, soome *ajaa*, vepsa *ajada*, saami *vuodjit* ja komi *vojni*. (EES 2012: 48) *Ajama*-verbi rekonstrueeritud algtüvi on **aja-* (Häkkinen 2005: 37).

Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus (1923 [1869]) on *ajama*-verbi tähendused jagatud seitsmesse rühma. Esimeses tähendusväljas on nimetatud *fortbewegen* 'kohalt liigutama, edasi viima', *treiben* 'sundima, ergutama, käima panema, tegelema', (*betreiben* 'tegelema, harrastama, pidama, käitama', *antreiben* 'tagant sundima, virgutama, ergutama', *anregen* 'algatama, ajendama, virgutama', *fahren* 'sõitma, kargama', *jagen* 'jälitama, (välja) kihutama'), mis võivad seostuda erinevate asjaoludega (nt *kaupa ajama*, *lindu ajama*, *nalja ajama*, *elu ajama*, *süüd teise peale ajama*, *vagusid ajama*, *oksele ajama*, *viina ajama*, *juttu ajama* ja *aetud hobune*). Teise rühma moodustavad tähendused *nachgehen* 'järgnema', *verfolgen* 'taga ajama', *fordern* 'nõudma' ja *eintreiben* '(karja) lauta ajama' (kasutusnäited *jälgi ajama*, *õigust ajama* ja *peale ajama*). Kolmas tähendusrühm väljendab häälitsemist ja muusikainstrumendil mängimist (nt *need linnud ajavad* „sor sor” ja *kannelt ajama*). Neljas rühm koon-dab tähendused *vertreiben* 'minema kihutama', *abtreiben* '(ära) ajama', *abschneiden* 'eraldama', *abscheren* 'maha pügama' ja *abfressen* '(ära) sööma' (nt *habet ajama*, *karva ajama* ja *koi ajanud riideid ära*). Viiendasse rühma kuuluvad tähendused *nähen* 'õmblema' ja *sticken* 'tikkima' (nt *üle ääre ajama* 'üle ääre õmblema'). Kuuenda rühma tähendused väljendavad mingisse seisundisse viimist (nt *kuumaks ajama*,

ennast sirgeks ajama ja täide ajama). Ajama-verb on siin enamasti koos faktiiviga³, aga ka allatiivi ja illatiiviga. Seitsmendas rühmas on tähendused *sich wohin begeben* 'end kuhugi käima ajama', *in einen Ort oder Zustand übergehen* 'paika või seisundisse (üle) minema', *werden* 'muutuma' (nt *himudest ajama*, *vili ajab oraksele* ja *pilvesse ajama*). (Wiedemann 1923 [1869]: 15–18) Wiedemanni sõnaraamatus esitatud kasutuste hulgas *ma*-infinitiiviga *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni ei ole. Nimetatud on aga palju näiteid mitmesugustesse seisunditesse viimisest. Kuuendas tähendusrühmas toob Wiedemann välja sinna kuuluvate kasutusjuhtude vormilise ühtsuse, st täpsustab, mis käändes sõnadega *ajama*-verb koos esineb.

Andrus Saareste mõistelises sõnaraamatus on *ajama*-verbi kasutused esitatud sellistes mõisterühmades nagu *eemaldama*, *lökkama*, *sundima*, *laulma* (nt *viisi üles ajama*), *lugema* (nt *läbi ajama*), *nõudma* (nt *tema ajab seda õigust*) ja *korraldama* (nt *läks oma asju ajama*). Näiteid leidub ka kitsamate mõistete all, nagu näiteks *noot* (*täna minnakse noota ajama*). (Saareste 1958–1963)

Tänapäeva eesti keelt kajastavas seletavas sõnaraamatus (EKSS) on *ajama*-verbile antud 16 põhitähendust. Laiematest tähendusrühmadest on esimesena nimetatud teatud suunas või kuhugi liikuma sundimist; (kuhugi) midagi tegema sundimist; tagant kihutamist ja kannustamist. See, nagu ka mõni teine *ajama*-verbi tähendusrühm, on jagatud omakorda alltähendusteks. Teistest põhitähendustest on EKSS-is nimetatud '2. end, oma keha või mõnd kehaosa teatud suunas, kuhugipoole liigutama, teatud asendisse viima jne' (nt *lind ajas noka lahti*), '3. mingit füsioloogilist protsessi või psüühilist seisundit, tundmust, meeoleolu jne esile kutsuma' (nt *see ajab lausa vihaseks*, *väsimum ajab haigutama*) ja '4. midagi või kedagi mingisugusesse olukorda, seisundisse viima või mingisuguseks muutma' (nt *tuul ajab juuksed sassi*, *vesi aeti keema*). Ülejäänud tähendusrühmad on EKSS-is spetsiifilisemad, nagu nt '16. habet, juukseid raseerides või masinaga lõigates eemaldama'.

2. Materjal ja meetod

Materjal *ajama*-verbi kasutuse uurimiseks on kogutud Tartu Ülikooli vana kirja-keele korpusest, eesti kirjakeele korpusest, veebilehtede korpusest etTenTen ja Sketch Engine'i päringuga eesti keele ühendkorpusest 2017. Vana kirjakeele korpuse XVI sajandi põhjaeesti tekstides *ajama*-verbi kasutusi ei leidu. XVII sajandi materjalist on *ajama*-verbi otsing tehtud järgmistest põhjaeesti tekstidest: Georg Mülleri jutlused (1600–1606), Joachim Rossihniuse „Evangelia und Episteln” (1632), Heinrich Stahli „Hand- und Hausbuch” III ja IV osa (1638) ja „Leyen Spiegel” II osa (1649). XVIII sajandi otsingusse kaasati Uus Testament (1715), Anton Thor Helle „Kurtzgefafste Anweisung Zur Ehstnischen Sprache” 10 dialoogi (1732), „Wiis head jutto” (1740), August Wilhelm Hupeli „Lühhike õppetus” (1766–1767), Johann Lithanderi „Köki ja Kokka Ramat” (1781), Friedrich Wilhelm Willmanni „Juttud ja Teggud” (1782), Friedrich Gustav Arweliuse „Üks Kaunis Jutto ja Öppetusse Ramat” (1782) ja

³ Faktiivi (= translatiiv) kohta vt Wiedemann 1875: 335–338 ja Ernits 2008.

Nicolaus von Hagemeisteri „Lühhikenne õppetus maa-rahwale” (1790). XIX sajandi *ajama*-verbi kasutusnäidete otsing tehti kõikidest vana kirjakeele korpuses olevatest trükitekstidest ning eesti kirjakeele 1890. aastate korpusest. XX sajandi materjal pärineb eesti kirjakeele korpusest. XXI sajandi etTenTeni otsingule seati piirang, et liiga suur osa valimist ei pärineks samast allikast: ühelt veebiaadressilt võeti kuni kümne otsinguvaste korral valimisse kõik laused, enamatest esinemisjuhtudest mitte rohkem kui 15 lauset.

Nimetatud allikates esines 2366 *ajama*-verbi kasutusjuhtu lihtverbina, ühend- või väljendverbis, fraseologismis, sildkonstruktsioonis (ei ole infinitiivikonstruktsioon, kuid väljendab mingi seisundi põhjustamist, nt *segadusse ajama*) või grammatilises konstruktsioonis (tabel 1).

Tabel 1. *Ajama*-verbi tähendusrühmade moodustamiseks analüüsitud materjali hulk.

Periood	XVII sajand	XVIII sajand	XIX sajand	XX sajand	XXI sajand	Kokku
Analüüsitud kasutusjuhtude arv	134	199	697	831	505	2366

Materjaliga tegeleti kahes osas. Esiteks moodustati *ajama*-verbi võimalikult laiad tähendusrühmad (vt ptk 3–5), vajaduse korral koos allrühmadega. Iga tähendusrühma juures tuuakse näiteid sinna kuuluvatest ühenditest. Sama ühend võib olevalt kontekstist kuuluda erinevatesse tähendusrühmadesse. Siinses uurimuses kasutatud tähendusjaotus erineb EKSS-ist peamiselt selle poolest, et kattub ka konstruktsiooni osaliste vorm, st EKSS-i liigituses on samasse tähendusrühma paigutatud sinise analüüsi seisukohalt leksikaalsete, sildkonstruktsioonide ja grammatilise rühma ühendeid. Täheanduse ja vormi kokkukuuluvus kui konstruktsioonigrammatika oluline põhimõte (vt nt Goldberg 1995) tuleb hästi esile näiteks mingisse seisundisse viimise tähenduses kasutatud sildkonstruktsioonides, mis on väljendatud kindla vormiga, nt *ajama*-verbi ja translatiivis noomeni koosesinemisega (nt *keeruliseks ajama*). Sama vorm võib kasutusel olla eri tähendusrühmades, nt vrd *ekstsentriskust aetud* ja *uudishimust aetud*. Need ühendid erinevad tähenduslikult, kuid neid seob vormiliselt elatiiviga väljendatud tegevuse põhjus. *Ajama*-verbi tähendust aitavad neis fraasides määrata sõnad *ekstsentriskust* ja *uudishimust*. Verbitähenduse üle aitavadki sageli otsustada samas lauses olevad teised elemendid (Tragel, Taremaa 2019: 212). Täheandusrühmade sagedused sajandite lõikes on kokkuvõtlikult esitatud 6. peatüki tabelis 3.

Teiseks eraldati materjalist grammatilise *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooniga laused (123, millest 62 väljendavad kõiki osalisi eksplitsiitselt ja 61 on eksplitsiirimata osalis(t)ega). Neile lisati ühendkorpusest (vaadatud Sketch Engine'i kaudu) 1341 *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni, neist 396 väljendavad kõiki osalisi eksplitsiitselt. Kokku analüüsiti 1464 grammatilist kasutusjuhtu. Analüütilise *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni skeem:

MÕJUTAJA (nominatiiv) + <i>ajama</i> -verb + MÕJUTATAV (genitiiv, partitiiv) + TULEMUSSÜNDMUSE verb (<i>ma</i> -infinitiiv)
--

Kõiki osalisi eksplitsiitselt väljendavatest lausetest (kokku 458) moodustati nendes esinevate semantiliste rollide põhjal konstruktsioonitüübid, nt lauses *Toitumisspetsialiste ajavad need teooriad mõnikord naerma* on MÕJUTAJA *need teooriad* ja MÕJUTATAV *toitumisspetsialistid* (vt ptk 5). Eksplitseerimata osalisega kasutusjuhte (nt *Lõpuks ajas küll juba öökima*, puudub MÕJUTAJA ja MÕJUTATAV) kirjeldatakse lähemalt peatükis 5.1.

Järgnev käsitlus esitab *ajama*-verbi tähenduste seoste kirjelduse, selgitades selle kaudu grammatilise *ajama*-põhjastamiskonstruktsiooni kujunemist.

3. *Ajama*-verbi leksikaalsed tähendused

Ajama-verbi leksikaalsed tähendused jaotati siinses uurimuses nelja rühma: 1) 'liigutama, lükkama', 2) 'sundima, suunama', 3) 'millegagi püsivalt tegelema või iseeneslikult püsivalt toimuma', 4) 'liikuma'. Liigutamise-lükkamise ja millegagi püsivalt tegelemise rühmas tehtud kasutusjuhtude alajaotused eristavad (kellestki/millestki) mõjutatud tegevust ja enesekohast või iseeneslikku tegevust.

1) Liigutamise ja lükkamise tähendusega kasutusjuhtudes kontrollib MÕJUTAJA olukorda sündmuse lõpuni, olles ise seal juures. See tähendab füüsilist tegevust väljendavatel juhtudel, et MÕJUTAJA hoiab füüsiliselt MÕJUTATAVAST kinni ja liigutab või lükkab seda mingis suunas või mingisse kohta. MÕJUTATAV ei saa vastupanu osutada. Sellistele tingimustele vastavaid kasutusjuhte on materjalis aga vaid üksikuid (näide 2).

(2) Selleks tehti jässe rida auke ja **aeti** püünis nende kaudu pika lati ning nõõride abil vette [---]. (www.erm.ee)

Osa selle tähendusrühma näidetest on tunderõhulised ja argikeelsed, nt *selga ajama*, *sõstraid suhu ajama*, *ennast välja ajama*. Näiteks ühendis *selga ajama* võiks ühendi neutraalse tähenduse saamiseks asendada *ajama*-verbi tegusõnaga *panema*, st *selga panema*. Tunderõhulise ehk emfaatilise kasutuse näitena saab tuua ka ühendi *selga toppima*.

Osa korpusmaterjali näiteid ilmestab juhtumeid, kus keegi liigutab mingit objekti, v.a iseennast. Nende kasutuste hulgas esineb *ajama*-verb lihtverbina (näide 2) või verbühendites, nt *eemale ajama*, *maha ajama*, *edasi ajama*, *sisse ajama*, *läbi ajama*, *külge ajama* ja *ülle ajama*. Näites 3 on eemale aetavaks objektiks *liiv*.

(3) Hakkasin ühe jämeda tüve ümbert liiva **eemale ajama**. (www.matkaklubi.ee)

Enesekohastel kasutusjuhtudel liigutatakse kuhugi või mingisse asendisse iseennast, nt (*end*) *küünarnukile ajama*, *sirgu ajama*, *püsti ajama*. Näites 4 liigutab subjekt ennast, st muudab oma istuva asendi püstiseks.

(4) Kaarel keeras raadio kinni ja **ajas** enda kivitlt **püsti**. (ILU 1990)

MÕJUTAJA on mõnel juhul ka loodusjõud – enamasti tuul (näide 5).

(5) Lehe arwates on need sündinud mõnesugustest lõhkeainetega täidetud asjust, mis tuul merelt randa **ajanud**. (AJA 1910)

Ehkki tähendusnüanssides pisut varieeruv, on liigutamise ja lükkamise tähendusrühm üheselt määratletav ka selle poolest, et MÕJUTAJA on tegevusega, mille ta/see tekitab, lähedalt seotud. Näiteks kui *autot aetakse välja*, siis ollakse tegevuse jooksul seal juures. Liigutamise ja lükkamise tähenduses näidete osakaal kõikidest *ajama*-verbi kasutusjuhtudest on väike – tänapäeva keeles umbes 6%.

2) Sundimise ja suunamise tähendusrühma iseloomustab see, et AGENT mõjutab elusolendit, kes saaks ka vastupanu osutada. Sundimise ja suunamise tähenduses esineb *ajama*-verb lihtverbina (näide 6) või ühendites, nt *ära ajama*, *minema ajama* 'ära ajama', *välja ajama* (näide 7).

(6) **Ajas** terve pere ilusti esiritta, lootes vanu tuttavaid lasteraamatust kohata.

(www.virufolk.ee)

(7) Kui **välja ajab**, tule minu poole. (ILU 1990)

Lisaks esineb sundimise tähenduses ka kujundlikke kasutusi, nt *peale ajama* 'peale käima' (näited 8–10), mis pealekäimise tähenduses on omaette ühend juba XVII sajandi tekstides (näited 8 ja 9). Ühend *peale ajama* on kasutusel ka tänapäeva keeles. Näites 10 viitab teise jaoks ebahuvitava pika jutu vestmine ja selle tegevuse jätkamine sellele, et ühendil *peale ajama* on tüütamise tähendusvarjund.

(8) Olcket rõhmsat lohtusse siddes / kannatalickut willitzusse siddes / **hajaket pehle** palwede kahs. (Stahl 1638)

(9) Agga nemmad **ajasid** sure Kissendamissega **päle** / ja pallusid tedda Risti lüa / ja nende ja ülema-Preestride Hääl wottis Woimust. (UT 1715)

(10) Näiteks: „Moraal on see, kui ta ajab reegleid taga ja sulle seda, mis sind ei huvita, aga tema **ajab** ikka **peale**; ajab pikka juttu kogu aja ja ei jäta järele”. (www.eelk.ee)

Enamasti esineb *ajama*-verb sundimise tähenduses koos kohaargumendiga, st osutatakse KOHALE, kuhu kedagi sunnitakse (näites 7 *välja*). Kohaargumendi olemasolu võib, kuid ei pruugi osutada sellele, et *ajama*-verbil on sellises kasutuses sundimistähendus. Vana kirjakeele näited 11 ja 12 ilmestavad seda, kuidas *ajama*-verbi saab sundimise tähenduses kasutada ka kohaargumenti lisamata. Sundimistähendus järeldeb neis näidetes kontekstist. Ilma kohaargumendita saab *ajama*-verb esineda ka sellise tähendusega lausetes, kus loomi sunnitakse edasi minema (näide 13). Loomi käsitletakse nagu inimesi – mõlemad saavad vastupanu osutada.

(11) [---] Wennad! mis peame meie ennam ellama, sest meie peame wägga palju kanatama, et keik meite peäle kippuwad; keik meid **aiawad**; nink keikide eest peame ennast kartma. (1715, Willmann)

- (12) [---] õ ylus oinas, ytle pallomö, kes sina **ay**, et sina meye pattut henne olal kanat? (1587, Boierus)
 (13) Karjad mida **aeti** olid 200-500 pealised [---]. (maainfo.ee)

Sundimise tähenduses *ajama*-verb esineb ka põhjuslikku suhet väljendavas otstarbelauses (vt Erelt, Metslang 2017: 723–727). Sellistes *ajama*-verbi kasutustes puudub samuti kohaargument, kuid esildub *et*-kõrvallausega väljendatud pealause sündmuse otstarve, st kedagi sunnitakse mingi tegevuse alustamise eesmärgil. Näites 14 esineb *ajama* otstarbelause lihtverbina ning on käsitlusse kaasatud näitamaks, kuidas *et*-kõrvallause aitab verbi tähendust määrata.

- (14) Ning seddamaid **ajas** Jesus ommad Jüngrid, **et** nemmad piddid Laewa astuma [---]. (1715, UT)

Sageduselt on sundimise ja suunamise tähendusrühm olnud alates XIX sajandist liigutamise ja lükkamise tähendusrühmaga umbes sama osakaaluga ja sarnane on ka muutus nende kasutusjuhtude vähenemise suunas. Analüüsitud XVI–XVIII sajandi materjalis leidub sundimise ja suunamise tähenduses näiteid tunduvalt rohkem kui liigutamise ja lükkamise tähenduses näiteid (vt ptk 6 tabel 3).

Sundimise alaliigina võib käsitleda kannustamise tähendust, mille puhul on sundija JÕUD, mitte inimene. JÕUD on elutu ega põhjusta mingit seisundit, vaid kedagi sunnitakse minema mingisse kohta. Näites 15 on JÕU rollis abstraktne *uudishimu*. Harvadel juhtudel võib КОИТ olla ka eksplitseerimata.

- (15) Ärkame 7 ajal ja uudishimu, mis paista laevalt silmapiiri taha **ajab** mind ülemisselle tekile. (www.getaway.ee)

Siia rühma sobituvad ka konstruktsiooni *elatiiv + ajama* (enamasti passiivina *aetud*) näited, mille kasutus on sagedam vanemates tekstides, nagu näidetes 16 ja 17. Näide 18 pärineb XX sajandi esimesest poolest. PÕHJUSTAJA on elatiivi käändes subjekt.

- (16) üx igkalick sahp kiusatut / kus temma ommast hennessest himmust **hajatu** [---] (Stahl, 1638)
 (17) Agga kui teid Waimust **aetakse** / siis ei olle teie mitte Kässu al (UT 1715)
 (18) Läbisõidutee ääri palistas imestusest ja uudishimust **aetud** saare walge- musta- ja kollanahkne elanikkond. (AJA 1930)

Seega võib sundimist käsitleda kui agentiivse MÕJUTAJAGA protsessi, aga nagu materjalist selgub, siis võib selle kõrval kannustada ka JÕUD. Ühendis *minema ajama* 'ära ajama', mis väljendab tegevuse lõpetatust, on näha, et sama verbiühend võib esineda nii koos AGENDI (näide 19) kui ka JÕU rollis MÕJUTAJAGA (näide 20).

- (19) Siis saabus kuningas ja **ajas** sõjaväelased **minema**. (AJA 1990)

(20) Ahastus ja stress **ajasid** mu teenistusest peaaegu **minema**. (www.harta.ee)

3) Millegagi püsivalt tegelemise tähenduses esineb *ajama*-verb kõige sagedamini. XVIII, XX ja XXI sajandil on selle tähenduse osakaal suurim, ulatudes isegi üle 40%. Suurem osa sellesse tähendusrühma kuuluvatest *ajama*-verbi ühenditest väljendab tahtlikku tegevust, kuid nende kõrval väljendavad mõned ühendid ka millegi iseeneslikku toimumist. Tähendusrühma ühendab tegevuse püsivus ja ühendid esinevad enamasti vormis substantiiv partitiivis + *ajama*.

Millegagi tahtlikult püsivalt tegelemise hulgas saab eristada kitsamaid tähendusgrupe. Üks osa neist kasutustest osutab mingi alaga tegelemisele, nt *äri ajama, poliitikat ajama, advokatuuri ajama*. Tegevus võib olla ka mingile kindlamale eesmärgile suunatud, nt *pabereid ajama, luba ajama, käsku ajama*. Üks sagedamatest tahtliku tegutsemise tähenduses ühenditest on nimetatud näidetest üldisema sisuga *asja/asju ajama* (näide 21).

(21) Kõiki maisemaid **asju aetakse** neil teiste kalendrite järgi. (www.alkeemia.ee)

Tahtliku püsivategevuse tähenduses on kasutusel ka ühendid, mis annavad edasi midagi häälega väljendatavat, nt *juttu ajama, jorinat ajama, naeru ajama*. Neist kõige sagedamini esineb ühend *juttu ajama* (näide 22). Nimetatud näidetega sarnased (kõnelemisega seotud) on ka nt *häma ajama, jama ajama, loba ajama, nalja ajama*. Sellised ühendid väljendavad enamasti ebausutatavat mõtet. Osa selle rühma ühenditest kujutab mingi käitumisjoone järgimist, nt *jonni ajama* ja *kiusu ajama*.

(22) Mina **ajasin** perenaisega **juttu** Tartu rahvast. (www.erm.ee)

Osa protsesse toimub iseeneslikult. Näiteks kui loomad *ajavad karva* (näide 23), siis ei tee nad seda tahtlikult. Iseeneslikud protsessid saavad olla seotud ka taime- dega, nt *juuri ajama, võsusid ajama*, või asjaga, nt (*suitsu*) *sisse ajama, vahtu ajama*.

(23) Tubastes tingimustes peetavad loomad ei vaheta karva küll üldiselt nii kategooriliselt, kuid nad **ajavad** vähemal määral **karva** aastaringselt. (www.husky.ee)

4) Liikumistähenduses *ajama*-verb osutab enamikul kasutusjuhtudest liikumisele sõiduvahendiga, nt hobuse või mõne sõidukiga, kuid võib osutada ka kõndimisele. Mõnest üksikust kasutusjuhust ei selgu, millega või kuidas liigutakse. Näites 24 on väljendatud poisi liikumist mingi sõiduvahendiga, näites 25 aga inimeste kõndimist läbi lume.

(24) Et poiss on pöörane kihutaja, **ajab** veel vastu posti või niisama kraavi [---]. (ILU 1970)

(25) Halle ja põllastamise väert olli se nähha, kuidas innimeste hulgad ni waewalisel wisil läbbi lumme laggedate peäle **ajasid** [---]. (Suve Jaan 1841)

Peale nende kasutusjuhtude esineb ka püsiühendeid, nagu nt *mööda ajama*, *järgi ajama*, *ratsa ajama*, *ringi ajama* ja *alla ajama*. Korpuses etTenTen esinesid näited *järgi ajama* ja *alla ajama*. Eesti keeles on *ajama*-verb liikumistähenduses enamasti mingi varjundiga, osutades sageli näiteks kiirele sõidule (eriti hobusega). Sellist neutraalset juhtimise/sõitmise/reisimise tähendust nagu *ajaa*-verbil soome keeles, nt *he ajoivat satamasta hotelliin* 'nad sõitsid sadamast hotelli' (ESS), analüüsitud kirjakeele materjalis ei leidunud.⁴ Liikumistähenduse osakaal *ajama*-verbi kasutusjuhtudest on enamikul siinses uurimuses vaadeldud ajajärkudest üks-kaks protsenti. Mõnevõrra rohkem, 5% kasutusjuhtudest, esines seda XIX sajandi tekstides – need on enamasti seotud hobusega sõitmisega.

4. Sildkonstruktsioon 'mingisse seisundisse viima'

Sildkonstruktsioonideks on arvatud sellised *ajama*-verbi kasutusjuhud, mis väljendavad mingi seisundi põhjustamist, kuid ei ole vormiliselt infinitiivkonstruktsioonid. Põhjustatakse mitmesuguseid seisundeid, mille võib jagada füüsilisteks (st meeleliselt tajutavad) ja abstraktseteks (st meeleliselt tajumatud). Abstraktsete seisundite hulgas on näiteks emotsionaalsed ja tegevuslikud seisundid. Mõned ühendid võivad olenevalt lause muudest semantilistest osalistest väljendada mõlemat, nii füüsilist kui ka abstraktset seisundit. Näiteks võib *suureks ajada silmi* või *osavõtjate arvu*, viimane väljendab kujundlikku mõistet.

Sildkonstruktsioonid jagunevad viide rühma, mida ühendab peamiselt vormitunnus, aga ka tähendus, ehkki välistatud ei ole mõnda teise tähendusrühma kuulumine.

1) *ajama* + translatiivis noomen väljendab mingisse füüsilisse seisundisse viimist seisundimuutuse tähenduses, nt *sirgeks ajama*, *pikaks ajama*, *puruks ajama*, *teravaks ajama* (näites 26 on väljendatud füüsilist seisundit *terav*); samuti abstraktsesse seisundisse viimist, nt ühendites *keeruliseks ajama*, *segaseks ajama*, (*südan*) *pahaks ajama* (näide 27), *hulluks ajama*.

(26) **Ajage** uisud **teravaks**. (www.aloha.ee)

(27) Ravimitel on siiski tõsised kõrvalmõjud – nad **ajavad** südame **pahaks** [---]. (www.paikesetoit.ee)

2) *ajama* + illatiivi sildkonstruktsioonis esineb illatiivilähteline seisundivorm, nt *uppi ajama*, *kikki ajama*, *krussi ajama*, *vahtu ajama*. Nende algvorm võib olla läbipaistvam, nagu ühendis *vahtu ajama* (nominatiivis *vaht*), või läbipaistmatum, nagu näites 28 *uppi*. Abstraktsesse seisundisse viimine väljendub nt ühendites *joonde ajama*, *pankrotti ajama*, *segadusse ajama*, *paanikasse ajama*, *tüll* *ajama*, *pöördesse ajama*. Abstraktne seisund hõlmab muuhulgas emotsionaalseid seisundeid, nagu *segadusse ajama* näites 29.

⁴ *Ajama*-verbi kasutatakse sõitmistähenduses Kuusalu murrakus (RKS).

(28) Paar korda **aetakse** ämber **uppi**. (ILU 1990)

(29) [---] ja Meinardile tundus see lugu väga kahtlane, sest nii vanad mehed tavaliselt tikku ei küsi aga ta **ei lasknud** ennast sellest **segadusse ajada** [---]. (ILU 1990)

3) *ajama* + allatiivis *noomen* saab samuti väljendada füüsilisse seisundisse viimist, nt *nähtavale ajama*, *pikale ajama* (näide 30), aga ka mitmesuguseid emotsionaalseid seisundeid, nt *vihale ajama*, *ärevile ajama*, *meeleheitele ajama*. Selles rühmas on ka tegevuslikke seisundeid, nt *tööle ajama*, *vargile ajama* ja *liikvele ajama*, mis on lähedal *ma*-infinitiiviga põhjustamiskonstruktsioonidele (vt ptk 5) ja mida saab seostada ka sundimise tähendusega.

(30) Paan **ajas** näpu **pikale** ja tsuskas lõbuitsitust tagasi hoides kordamööda nii Voldemari kui ka Augustit. (ILU 1970)

(31) [---] torm **oli** Eeslahes jää **liikvele ajanud** ja see triiwis nüüd randa. (AJA 1930)

4) Verbiühendid esinevad füüsilisse seisundisse viimise tähenduses, nagu *lahti ajama* ja *kinni ajama* (näide 32), mis väljendavad ühtlasi seisundi põhjustamist. Nendes ühendites käändevorm enam läbi ei paista. Abstraktsesse seisundisse viimist väljendavad nt verbiühendid (*und*) *ära ajama* ja *üles ajama* 'äratama' (näide 33).

(32) Euroopas **on** selliseid kraave juba pikemat aega **kinni aetud**.

(www.eestiloodus.ee)

(33) Nüüd saad valmistada hommikuti tervislikku hommikueinet, **ajamata** oma armsaid unimütse **üles**. (www.delimano.ee)

5) Vormiliselt varieeruvad kasutusjuhud, millest suurem osa on fraseologismid, nt *asja pöranda alla ajama*, *nalja liiga kaugele ajama*, *hirmu peale ajama* ja *vihkamist südamesse ajama*.

5. Ajama-verbi grammatiline põhjustamiskonstruktsioon

Grammatilise tähendusena käsitletakse öeldisverbi vormis avalduvat sündmusülest tähendust (Erelt, Metslang 2017: 108). *Ajama*-konstruktsiooni ainus grammatiline tähendus on põhjustamistähendus, mis avaldub infinitiiviga tarindis. Siinse materjali põhjal leidsid esimesed *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni kasutuse näited Otto Reinhold von Holtzi tekstis „Luggemissed Eestima Tallorahwa moistusse ja südame juhutamiseks” (1817), nt

(34) Kül süddame tiggendus **aiab** mitto innimest ka sellele **kurja teggema**, kes temmale head teeb ja unnustab omma vihha toius keik armo ärra mis ta on sanud.

Ajama-põhjustamiskonstruktsioon on esitatud ka XIX sajandi grammatikates: Ahrensi grammatikas (1853: 108–109) on näited *ma ajan teda jookksma* ja *aja pois*

seie, niitma. Wiedemanni grammatikas (1875: 446) on *ajama*-verbi (sks *treiben*) nimetatud koos teiste objekti nõudvate verbidega, mis esinevad koos *ma*-tegevusnimega (verbaalnoomeniga). Teised sarnased verbid on näiteks *panema, sundima, kihutama ja viima*.

Siinse analüüsi tarbeks on kogutud 458 *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni kasutusjuhtu alates esimestest esinemisest XIX sajandi alguses kuni tänapäevani ning moodustatud nende põhjal *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni tüübid (vt meetodi kohta ptk 2). Selline analüüs võimaldab kirjeldada *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni semantikat ning võrrelda seda *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni semantikaga (vt Tomson 2016, 2018). Põhjustamiskonstruktsiooni osaliste semantilised rollid avavad seda, millisest leksikaalsest kasutusest võib tarindi kujunemine motiveeritud olla, kuna leksikaalsed kasutused on määratletud kindlate semantiliste rollidega (mida *panema*-ega *ajama*-verbi uurimuses pole süsteemselt märgendatud, kuid mis avalduvad rühmaülesena, nt seostub liigutamise tähendus agenttiivse MÕJUTAJAGA). Seega pakub semantiline analüüs võimaluse avada eesti keele põhjustamiskonstruktsioonide kujunemisteede sarnasusi ja erinevusi.

Järgnevalt esitatud konstruktsioonitüüpide moodustamiseks on 458 kasutusjuhul määratud semantilised rollid: MÕJUTAJA (AGENT või JÕUD), MÕJUTATAV (PATSIENT, KOGEJA või TEEMA) ja *ma*-infinitiiviga väljendatud TULEMUSSÜNDMUS (TEGEVUS, PROTSESS, SEISUND, SAAVUTUS või SOORITUS). Verbide liigitamiskriteeriumid põhinevad peamiselt Zeno Vendleri (1957) situatsioonitüüpide kirjeldusel, ent mõne verbi(rühma) semantilise rolli määratlemisel on toetutud ka teistele käsitlustele (nt Kasik 2015).

Kuna TULEMUSSÜNDMUSE verbide hulk on suur ja mitmekesine, on lõplik verbi-liigitus küllaltki detailne. Põhilised lähtekriteeriumid on järgmised: SEISUNDIT saab TEGEVUSEST eristada selle alusel, et SEISUND ei sisalda muutust, nt mingi objekti edasiliikumist (nt kirjutamisest kui TEGEVUSEST võib mõelda kui ükssteisele järgnevatest faasidest, millest iga eelmisega kaasneb vahetulemus; muretsemises kui SEISUNDIS selliseid sisemisi faase aga eristada ei saa). TULEMUSSÜNDMUSE tegevusverbiga on põhjustamiskonstruktsioonis peaaegu alati seotud MÕJUTATAV elus PATSIENT. PROTSESSIGA kaasneb tüüpiliselt millegi astmeline muutumine (nt *ägenema*). Siinses materjalis kuuluvad protsessiverbide alla enamasti verbid, mis väljendavad mingit kuuldeliselt tajutavat või füüsilist sündmust ja millega kaasnevad põhjustamiskonstruktsioonis enamasti KOGEJA või elutu PATSIENT. Nii TEGEVUST kui ka PROTSESSI iseloomustab seega millegi muutumine, kuid TEGEVUSEGA on seotud elusolend, PROTSESS aga toimub millegi elutuga. Sooritus- ja saavutusverbe on TULEMUSSÜNDMUSENA materjalis vaid üksikuid ja need on seotud mingi tulemuseni jõudmisega. SOORITUS on tegevus ja see lõpeb mingi tulemusega, SAAVUTUS aga hetkeline tulemusele jõudmise sündmus (Vendler 1957).

Ühe osa verbide semantilise rolli määramine on ühemõtteline (nt *kartma* on SEISUND, kuna ei näita muutumist), kuid mõne verbi tõlgendus võib olla esmapilgul kahetine. Näiteks võiks verb *naerma* eri tõlgenduste kohaselt väljendada nii PROTSESSI, SEISUNDIT kui ka TEGEVUST (siin füsioloogiline protsess). Materjali hulgas leidub mitmeid kahe või enama võimaliku tõlgendusega verbe: *läikima, särama,*

ahastama, iiveldama, imestama, kihama, käituma, luksuma. Rohkem puudutab see protsessi- ja seisundiverbe, aga mõnel juhul ka tegevusverbe. Näitena võib tuua *iiveldama*, mida võiks määratleda kui inimese SEISUNDIT, aga sündmuse vaatepunktist ka kui PROTSESSI.

Põhimaterjali 458 kasutusjuhu hulgas esineb 16 erinevat konstruktsioonitüüpi. Tabelis 2 on järjestatud viie sagedama konstruktsioonitüübi kirjeldused, mille kasutusjuhte on kokku 411 (muid on kokku 47 ja nende osakaal 10,2%). Robert Dixoni (2000) järgi iseloomustavad põhjustamiskonstruktsiooni sellised parameetrid nagu tahtlikkus ja põhjustaja osalemine sündmuses, ent kuna *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni nelja sagedama tüübi subjekti roll on JÕUD, siis enamik parameetritest ongi määratletavad selle rolli järgi, nt ei saa JÕU rollis subjektiga konstruktsioonides rääkida MÕJUTAJA tahtlikkusest või kontrollist.

Tabel 2. Viis sagedamat *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni tüüpi.

Konstruktsioonitüüp	Esinemissagedus absoluutarvudes	Esinemissagedus protsentides
JÕUD-KOGEJA-PROTSESS	201	43,9%
JÕUD-PATSIENT-TEGEVUS	98	21,4%
JÕUD-PATSIENT-PROTSESS	49	10,7%
JÕUD-KOGEJA-SEISUND	43	9,4%
AGENT-PATSIENT-TEGEVUS	20	4,4%

Kõige sagedamas konstruktsioonitüübis (43,9%) põhjustab JÕUD KOGEJAGA toimuva PROTSESSI. Selle konstruktsioonitüübi sageduse muudab suureks see, et *nutma*- ja eriti *naerma*-verbi esineb väga palju. Muid TULEMUSSÜNDMUSE verbe esineb selles rühmas vaid üksikuid ja harva, nt deskriptiivverbid *muigama, kõhistama, luksuma* ja *sügelema*. Nimetatud füsioloogilised protsessid põhjustab JÕUD, seega ei ole põhjustamine tahtlik.

VORM	subjekt	V_1^{ajama}	objekt	V_2^{ma}
TÄHENDUS	JÕUD	põhjustama	KOGEJA	PROTSESS
NÄIDE	See mõte	ajas	mind	tegelikult naerma.

Sageduselt järgmises konstruktsioonitüübis (21,4%) põhjustab JÕUD PATSIENDI TEGEVUSE. See rühm on eelmisest küll umbes kaks korda väiksem, kuid oma suure hulga erinevate TULEMUSSÜNDMUSE verbide poolest produktiivsem. Selleski konstruktsioonitüübis ei põhjustata midagi tahtlikult. Asjaolud, millele mingi tegevusega reageeritakse, on näiteks *kriis, mure, rahapuudus, kannatamatus, jalgpall* ja *ilus ilm*.

VORM	subjekt	V_1^{ajama}	objekt	V_2^{ma}
TÄHENDUS	JÕUD	põhjustama	PATSIENT	TEGEVUS
NÄIDE	Kriis	ajab	ettevõtjad	kunstnikelt abi otsima.

PATSIENDIGA toimuva PROTSESSI põhjustab JÕUD 10,7%-l *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni juhtudest.

VORM	subjekt	V_1^{ajama}	objekt	V_2^{ma}
TÄHENDUS	JÕUD	põhjustama	PATSIENT	PROTSESS
NÄIDE	Sool	ajab	lihtsalt vee	kiiremini keema.

JÕUD põhjustab KOGEJALE mingi SEISUNDI 9,4%-l kasutusjuhtudest.

VORM	subjekt	V_1^{ajama}	objekt	V_2^{ma}
TÄHENDUS	JÕUD	põhjustama	KOGEJA	SEISUND
NÄIDE	Mustus ja rahvamassid	ajavad	mu	iiveldama.

Sageduselt esimeses agentiivses konstruksioonitüübis (4,4%) põhjustab AGENT PATSIENDILE mingi TEGEVUSE. Siin on MÕJUTAJA kontrollija ja tahtlikult tegutseja, kuid tavaliselt ise põhjustatud tegevuses ei osale.

VORM	subjekt	V_1^{ajama}	objekt	V_2^{ma}
TÄHENDUS	AGENT	põhjustama	PATSIENT	TEGEVUS
NÄIDE	Pealegi ei pea õpetaja	ajama	lapsi	jalutama.

Sketch Engine'i kaudu otsiti ühendkorpusest *ajama*-verbi koosesinemisi erinevate sõnadega, et vaadata, kui kaugemale jäävad sageduselt *ajama*-verbi esimesed grammatilised kasutused võrreldes teiste koosesinemistega. Kõige sagedam ühend on *taga ajama* (19 050 kasutusjuhtu). Sellele järgnevad sageduse järjekorras ühendid *asju ajama*, *juttu ajama*, *asja ajama*, *välja ajama*, *ära ajama*, *läbi ajama*, *segi ajama* ja *närvi ajama*. Grammatilistest kasutustest (infinitiivkonstruktsioonidest) esineb kõige sagedamini *naerma ajama* (6363 kasutusjuhtu), mis on sage ka kõikide teiste koosesinemiste seas. *Ajama*-verbi koosesinemisele verbiga *naerma* järgneb sageduselt hulk määrsõnu, nt *püsti*, *peale*, *korda*, *üles*, *kokku* ja *segamini*. Nendest vähem sagedad, kuid grammatilistest kasutustest sageduselt järgmised koosesinemised on *nutma ajama* (1613 kasutusjuhtu), *keema ajama* (1440), *iiveldama ajama* (1078) ja *muigama ajama* (716).

5.1. Eksplitseerimata osalisega *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon

Koos ühendkorpusest lisaks võetud kasutusjuhtudega on analüüsitud kokku 1464 grammatilist *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni. Nendes on eksplitseerimata osalisega kasutuste osakaal 2/3: kõiki osalisi eksplitsiitselt väljendavaid juhte on 458 (~31,3%) ja eksplitseerimata osalisega juhte 1006 (~68,7%). Osalistest on kõige sagedamini jäetud nimetamata MÕJUTATAV. Enamasti on MÕJUTATAV kirjutaja ise ning järeldub kontekstist, nagu näidetes 35 ja 36.

(35) Esimene trenn **ajas nutma**. (naisteleht.ee)

(36) Autori jutt **ajab muigama**. (delfi.ee)

Osas juhtudest pole nimetatud ei MÕJUTAJA ega ka MÕJUTATAVAT. Selliste kasutuste hulgas on kahte tüüpi lauseid: ühed, milles kumbki osalistest pole lauses nimetatud (näide 37), ja teised, kus põhilause küll viitab MÕJUTAJALE, aga ei nimeta seda

otseselt (näited 38 ja 39). Näites 38 saab MÕJUTAJANA tõlgendada *leierdatud juttu*, aga ka asjaolu, et *see on nii leierdatud jutt*. Samamoodi ajab näites 39 naerma *tore teos*, ehkki naeru põhjustab ka asjaolu, et *teos on nii tore*. MÕJUTATAV on ka näidetes 37–39 tõenäoliselt kirjutaja ise. Selliselt saab MÕJUTATAVAT tõlgendada blogide, foorumite vm oma arvamust sisaldavate internetilehekülgede tekstides.

(37) **Ajas iiveldama** ja **oksendama**. (hypnoteraapia.ee)

(38) See on nii leierdatud jutt, et **ajab** lausa **iiveldama**. (delfi.ee)

(39) Teos on nii tore, et **ajab** kuidagi südamerõõmuga **naerma!** (poogen.ee)

Lisaks jäetakse üks osaline (MÕJUTAJA) grammatilistel põhjustel nimetamata käskivates ja umbisikulistes lausetes. Neid kasutusi pole aga palju ja põhiosa eksplitsiivseerimata osalisega kasutustest moodustavad näidete 35–39 tüüpi laused.

5.2. Ajama-põhjustamiskonstruktsiooni valdav mitteagentiivsus

See, et *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon on enamasti mitteagentiivne (Erelt, Metslang 2017: 234), ilmnes selgelt ka siinses uurimuses. Eksplitsiivseerimata osalisega *ajama*-põhjustamiskonstruktsioonis on subjekti semantiline roll ligikaudu 90%-l kasutusjuhtudest JÕUD ja vaid 10%-l juhtudest AGENT. See erineb *panema*-põhjustamiskonstruktsioonist, kus JÕUD ja AGENT esinevad subjekti semantilise rollina ligikaudu võrdse sagedusega (Tomson 2016: 46–47).

JÕUNA esinevad *ajama*-põhjustamiskonstruktsioonis paljud erinevad asjaolud, näiteks *kõha*, *pealkiri*, *(ta) nägu*. On väljendatud ka pikemalt, nt *see, mis ulmefännil südame kiiremalt põksuma paneb*. JÕUD võib olla väljendatud ka kõrvallausega, ehkki selline kasutus pole sage. Näited 40–42 esindavad erinevaid kõrvallausetüüpe.

(40) Siiamaani **ajab muigama**, kuidas n-ö suured juhid meie ümber unustavad nii vana ning lihtsa tõe – iga rahvas on oma juhti väärt ja iga juht on oma rahvast väärt. (director.ee)

(41) **Ajab naerma**, kui vaatan selle hinda ntx WMF köögiriistade seerias [---]. (nami-nami.ee)

(42) Kohapeal vaadates lihtsalt **ajas naerma**, kuna oli ainult kolm autot kes said söiduga korralikult hakkama. (motors24.ee)

Võib kaaluda, kas JÕU suure osakaalu tingib *naerma*- ja *nutma*-verbi tunduvalt sagedam esinemine *ajama*-konstruktsioonis. Kui need materjalist välja arvata, siis esineb JÕUD ligikaudu 88%-s näidetest ja AGENT 12%-s näidetest. See näitab, et ka muude verbidega konstruktsioonides on JÕU rollis MÕJUTAJA osakaal agenttiivsest MÕJUTATAVAST tunduvalt suurem ning seega ei mõjuta *naerma*- ja *nutma*-verbiga konstruktsioonide kõrge sagedus semantiliste rollide üldist protsentuaalset jagunemist.

See, et agenttiivset *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni esineb harvem kui agenttiivset *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni, võib olla seotud verbi tähendusega sel

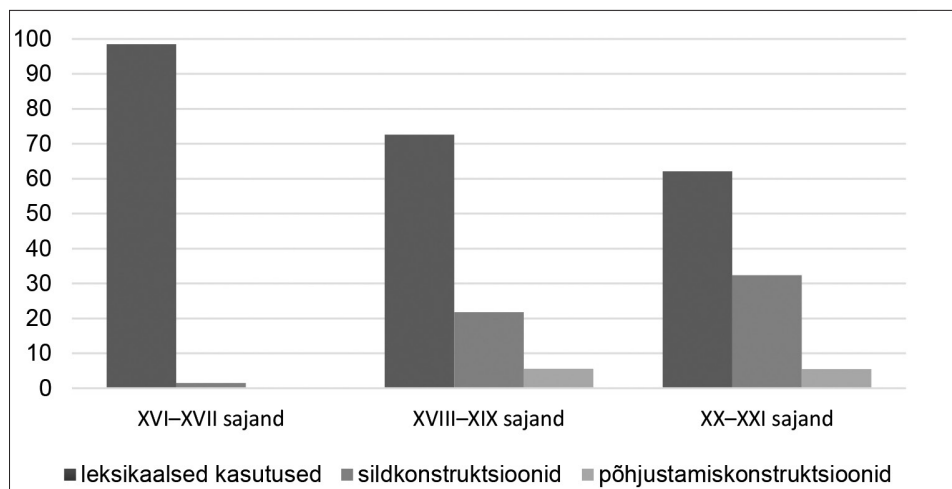
viisil, et *panema*-verbi esmane leksikaalne asetamistähendus on palju sagedam kui *ajama*-verbi liigutamise ja lükkamise tähendus. Tõenäoliselt annaks seletuse ka see, kui vaadata kvantitatiivselt *ajama*-verbi ja *panema*-verbi leksikaalsete kasutuste ja sildkonstruktsioonide subjekti semantilist rolli (AGENT-JÕUD).

6. *Ajama*-verbi tähendusrühmade suurus ja tähenduste seosed

Eelmistes peatükkides kirjeldati *ajama*-verbi nelja leksikaalset tähendust, viit sildkonstruktsiooni ja grammatilist põhjustamiskonstruktsiooni. Nende tähendusrühmade suurused absoluutarvudes ja protsentides on esitatud tabelis 3.

Tabelist 3 on näha, et *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni osakaal on XIX sajandil 7,2%, XX sajandil 4,5% ja alates 2000. aastast 7%. *Panema*-põhjustamiskonstruktsiooni sagedused on järgmised: XIX sajandi I poolel 8,5%, 1890.–1990. aastatel 15,4% ja 2000. aastast alates 13,9% (Tomson 2016). Sellest võrdlusest on näha, et *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon esineb kirjakeeles harvem kui *panema*-põhjustamiskonstruktsioon.

Kui tabelis 3 on iga tähendusrühma osakaal esitatud eraldi, siis joonisel 1 on leksikaalsed tähendused koondatud üheks rühmaks ja sildkonstruktsioonid teiseks rühmaks. Nende kõrval on grammatilise põhjustamistähenduse rühm.

Joonis 1. *Ajama*-verbi kasutussagedus protsentides XVI–XXI sajandil.

Joonisel 1 on kujutatud *ajama*-verbi leksikaalsete tähenduste, sildkonstruktsioonide ja põhjustamiskonstruktsioonide sageduse muutust ajas. Põhjustamiskonstruktsioon tuli kirjakeeles kasutusele XIX sajandi algul ja pärast seda ei ole selle sagedus oluliselt muutunud. Joonisel 1 on ka näha, kuidas leksikaalsete tähenduste osakaal on ajas pisut kahanenud ja sildkonstruktsioonide osakaal kasvanud. Seega on

Tabel 3. Tähendusrühmade suurused XVI–XXI sajandi materjalis (absoluutarvud ja osakaal).

Täendusrühm	XVI–XVII sajand		XVIII sajand		XIX sajand		XX sajand		XXI sajand	
	Arv	Osakaal	Arv	Osakaal	Arv	Osakaal	Arv	Osakaal	Arv	Osakaal
Leksikaalne	2	1,5%	23	11,5%	113	16%	131	16%	30	6%
	117	87%	56	28%	113/20	16%/3%	77/10	9%/1%	34/2	7%/0(0,4)%
'millegagi püsivalt tegelema või iseeneslikult püsivalt toimuma'	13	10%	85	43%	211	30%	313	37,5%	217	43%
	–	–	2	1%	28	4%	13	1,5%	3	0,5%
Sildkonstruktsioon 'mingisse seisundisse viima'	–	–	1	0,5%	29	4%	79	9,5%	49	10%
	–	–	2	1%	12	2%	23	3%	11	2%
ajama + illatiiv	–	–	–	–	31	4,5%	34	4%	41	8%
	2	1,5%	29	14,5%	74	11%	82	10%	75	15%
ajama + translatiiv	–	–	1	0,5%	16	2,3%	31	4%	8	1,5%
	–	–	–	–	50	7,2%	38	4,5%	35	7%
ajama + translatiiv	–	–	–	–	697	100%	831	100%	505	100%
verbühendid	–	–	199	100%	–	–	–	–	–	–
fraseologismid	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Grammatiline konstruktsioon 'põhjustama'	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kokku	134	100%	199	100%	697	100%	831	100%	505	100%

suurenenud *ajama*-verbi mingisse seisundisse viimise tähendust kandvate kasutuste osakaal. Sildkonstruktsioonide osakaalu kasv ajas osutab mingi keelendi kasutuse kujundlikumaks muutumisele ja grammatiseerumisele (vt nt Heine jt 1991).

Tabel 3 ja joonis 1 kujutasid *ajama*-verbi tähendusrühmade suurusi ja sageduse muutumist ajas, joonisel 2 on kujutatud *ajama*-verbi tähenduste vahelisi seoseid.

Joonise 2 keskel on kujutatud *ajama*-verbi kahte siinses uurimuses keskseks peetud tähendust: liigutamise ja lükkamise ning sundimise ja suunamise tähendust. Ülejäänud kaks leksikaalset tähendusrühma on 'liikuma' ja 'millegagi püsivalt tegelema või iseeneslikult püsivalt toimuma'. Füüsilist liigutamist ja lükkamist kui *ajama*-verbi esmast leksikaalset tähendust ei esine tänapäeva keeles rohkem kui teist, sundimise ja suunamise tähendust. Kannustamise tähenduses kasutused sundimise tähendusrühma sees on abstraktsemad selle poolest, et neis esineb subjektina JÕUD (nt *uudishimu*), mitte AGENT.

Joonis 2. *Ajama*-verbi tähendusseosed.

Ajama-verbi tähendusvõrgustikku iseloomustab see, et osa leksikaalsetest tähendustest (eriti 'sundima'), sildkonstruktsioonid ja grammatiline põhjustamistähendus on üksteisele tähenduslikult väga lähedal. Leksikaalsed tähendusrühmad on joonisel tähistatud pideva joonega, sildkonstruktsioonid punktiirjoonega ja grammatiline põhjustamistähendus pideva joone ja täitevärviga. Heleda punktiirjoonega on joonisel 2 ümbritsetud üldisem muutmise tähendus, mis ühendab tugevamalt seotud tähendusi – AGENDI või JÕU rollis subjekt muudab kellegi või millegi

asukohta, asendit või seisundit. Muutmine sobib eri tähendusi ühendavaks kategooriaks sellepärast, et hõlmab nii füüsilise objekti asukoha muutmist kui ka millegi seisundi või olukorra muutmist abstraktses mõttes. Nii saab muutmiskategooria kaudu selgitada ka *ajama*-verbi sildkonstruktsioonide (nt *kuumaks ajama*, *pahaks ajama*, *korda ajama*, *meeleheitele ajama*, *laiali ajama*) seost verbi leksikaalsete tähendustega, sest nii liigutamine, sundimine kui ka erinevatesse seisunditesse viimine seostuvad tähenduslikult muutmiskategooriaga. Sildkonstruktsioonid on joonisel tähistatud tumeda punktiirjoonega, et eristada neid leksikaalsetest tähendusrühmadest ja grammatilisest põhjustamistähendusest.

Ajama-põhjustamistähendusel on oluline seos kannustamise tähendusega, sest see on leksikaalsetest tähendustest ainus, mis samamoodi sisaldab JÕU rollis subjekti. JÕU rollis subjekt on *ajama*-põhjustamiskonstruktsioonis palju sagedam kui AGENDI rollis subjekt. Kannustamise tähenduses näiteid on materjalis siiski üsna vähe. JÕU rollis subjekt esineb ka paljudes *ajama*-verbi sildkonstruktsioonides, ehkki täpsemat märgendust sildkonstruktsiooni subjekti rolli kohta siinses analüüsis ei tehtud.

Ehkki JÕU rollis subjektiga põhjustamiskonstruktsiooni seos muude *ajama*-verbi tähendustega on suurema sageduse tõttu mõnevõrra rohkem tähelepanu all, on AGENDI rollis subjektiga põhjustamiskonstruktsiooni seos sundimise tähendusega ka selgelt nähtav ja oluline.

Ajama-verbi sildkonstruktsioonide võrdlemisi sage esinemus näitab, et see verb moodustab palju põhjustamiskonstruktsioonile lähedasi tarindeid ja grammatiseerub.

7. Kokkuvõte

Artikkel kirjeldab eesti keele tuumverbi *ajama* tähendusi ja nendevahelisi seoseid ning selgitab *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni kujunemist, olemust ja esinemist keeekasutuses. Materjal on kogutud XVI–XXI sajandi eesti kirjakeele korpusdest.

Ajama-verbi leksikaalsed tähendused jaotati nelja rühma: 1) 'liigutama, lükkama' (nt (midagi) *edasi ajama*), 2) 'sundima, suunama' (nt (kedagi) *välja ajama*), 3) 'millegagi püsivalt tegelema või iseeneslikult püsivalt toimuma' (nt *poliitikat ajama* ja *karva ajama*) ja 4) 'liikuma' (nt (hobusega) *ratsa ajama*). Seos põhjustamistähendusega on liigutamisel ja lükkamisel ning sundimisel ja suunamisel, mille tähendusvälju ühendab muutmise tähendus. Leksikaalsetele kasutustele lisaks esinevad *ajama*-verbi kasutuste hulgas sildkonstruktsioonid, mis kannavad samuti muutmist väljendavat mingisse seisundisse viimise tähendust. Seisundid võivad olla füüsilised (nt *krussi ajama*) või abstraktsed (nt *nurja ajama*). Neid seisundeid väljendavad erinevad vormivahendid: *ajama* + translatiivis noomen (nt *pahaks ajama*), *ajama* + illatiivilähtene seisundivorm (nt *raisku ajama*), *ajama* + allatiivilähtene seisundivorm (nt *liikvele ajama*), verbiühendid (nt *üles ajama* 'äratama') või fraseoloogilised ühendid (nt *kananahka ihule ajama*).

Ajama-verbi ainuke grammatiline tähendus, põhjustamistähendus, ilmnis kirjalikes tekstides esmakordselt XIX sajandi algul. Tänapäeva eesti keeles esineb

ajama-verb põhjustamiskonstruktsioonis umbes 7%-l kõikidest selle verbi kasutusjuhtudest. Analüütilisse põhjustamiskonstruktsiooni (MÕJUTAJA + *ajama*-verb + MÕJUTATAV + TULEMUSSÜNDMUSE verb) sobitub *ajama*-verb niisiis ennekõike oma leksikaalse liigutamise ja lükkamise ning sundimise ja suunamise tähenduse kaudu, mis omakorda on tähenduslikuks aluseks põhjustamisega veel otsesemalt seostuvatele kellegi või millegi mingisse seisundisse viimise tähendust kandavatele sildkonstruktsioonidele.

Ajama-põhjustamiskonstruktsiooni uuriti 1464 kasutusjuhu põhjal, millest enamik on pärit korpusest etTenTen. 2/3 nendest kasutusjuhtudest on eksplitseerimata osalisega, st MÕJUTAJA, MÕJUTATAV või mõlemad osalised on jäetud lauses väljendama (nt *Esimene trenn ajas nutma*). Täpsemalt uuriti selliseid *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni kasutusjuhte, milles kõik osalised on eksplitseeritud (458 kasutust). Iga kasutusjuhu puhul määrati MÕJUTAJA, MÕJUTATAVA ja TULEMUSSÜNDMUSE verbi semantiline roll, millest selgus, et kõige sagedam *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni tüüp on JÕUD-KOGEJA-PROTSESS (43,9%), nt *See mõte ajas mind tegelikult naerma*. Enamasti ongi selle konstruktsioonitüübi TULEMUSSÜNDMUSE verb kas *naerma* või *nutma*. Nende verbide (eriti *naerma*-verbi) sage kasutus koos *ajama*-verbiga ilmnes ka Sketch Engine'ist. Sageduselt järgmine, kuid TULEMUSSÜNDMUSE verbide poolest mitmekesisem ja produktiivsem konstruktsioonitüüp on JÕUD-PATSIENT-TEGEVUS (21,4%), nt *Kriis ajab ettevõtjad kunstnikelt abi otsima*. JÕUD-PATSIENT-PROTSESS tüüpi konstruktsioone esineb 10,7% põhjustamiskonstruktsiooni kasutusjuhtudest, nt *Sool ajab lihtsalt vee kiiremini keema*, ja JÕUD-KOGEJA-SEISUND tüüpi konstruktsioone 9,4%, nt *Isegi söetabletid ajavad neid öökima*. Sageduselt esimene agenttiivne konstruktsioonitüüp on AGENT-PATSIENT-TEGEVUS (4,4%), nt *Pealegi ei pea õpetaja ajama lapsi jalutama*. *Ajama*-põhjustamiskonstruktsioonis esinev subjekt oli vaadeldavas materjalis vaid umbes 10%-l kasutusjuhtudest AGENT ja ülejäänud juhtudel JÕUD.

Siinne analüüs ei tegeleud veel *ajama*- ja *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni võrdlusega, kuid üldjoontes saab materjali põhjal väita, et *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni sagedus selle kõikidest kasutustest on tänapäeva kirjakeeles väiksem (umbes 7%) kui *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni sagedus (10–15%) (Tomson 2018). *Ajama*-põhjustamiskonstruktsioonis on JÕU rollis MÕJUTAJA sagedam kui *panema*-põhjustamiskonstruktsioonis. Sildkonstruktsioonide põhiline sarnasus on nii *ajama* kui ka *panema* esinemine koos suunda väljendavate allatiivi- ja illatiivilähteste seisundivormidega. Artiklis esitati *ajama*-verbi tähendusrühmade ja sildkonstruktsioonide kirjeldused ning näidati tähendust ja vormi arvesse võttes, kuidas *ajama*-verb on nende kaudu sobitunud põhjustamiskonstruktsiooni.

ALLIKAVIITED

- Eesti keele ühendkorpus 2017. <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-071E7L>
 Eesti kirjakeele korpus. <https://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/index.php?lang=et>
 etTenTen korpus. <http://www.keeleeveeb.ee/dict/corpus/ettenten/>
 Vana kirjakeele korpus. <http://vakk.ut.ee/>
 Sketch Engine. <https://www.sketchengine.eu/>

KIRJANDUS

- Ahrens, Eduard 1853. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Zweiter Theil: Satzlehre. Reval: Kluge und Ström.
- Dixon, Robert M. W. 2000. A typology of causatives: form, syntax and meaning. – Changing Valency: Case Studies in Transitivity. Toim R. M. W. Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald. Cambridge: Cambridge University Press, lk 29–83.
- EES = Eesti etümoloogia sõnaraamat. Peatoim Iris Metsmägi. Toim I. Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Eesti Keele Instituut, 2012.
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (6. V 2019).
- ESS = Eesti-soome sõnaraamat. Veebisõnaraamat. Tallinn–Helsinki: Eesti Keele Instituut, Kotimaisten kielten keskus, 2019. <http://www.eki.ee/dict/fie/> (28. VI 2019).
- Erelt, Mati; Metslang, Helle (toim) 2017. Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ernits, Enn 2008. Läänemeresoome käändesüsteemidest Mihkel Veske kirjatööde valgusel. – Emakeele Seltsi aastaraamat 53 (2007). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 23–37.
- Goldberg, Adele E. 1995. Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: The University of Chicago Press.
- Heine, Bernd; Claudi, Ulrike; Hünnemeyer, Friederike 1991. Grammaticalization. A Conceptual Framework. Chicago–London: The University of Chicago Press.
- Hopper, Paul J.; Traugott, Elizabeth Closs 1993. Grammaticalization. (Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Häkkinen, Kaisa 2005. Nykysuomen etymologinen sanakirja. 3. tr. Juva: WS Bookwell Oy.
- Kasik, Reet 1999. Ajab segadusse: eesti ja soome keele leksikaalsetest erinevustest. – Lähi-vertailuja, nr 10. (Folia fennistica & linguistica 23.) Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisin kielitieteen laitos, lk 29–38.
- Kasik, Reet 2001. Analytic causatives in Estonian. – Estonian: Typological Studies V. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 18.) Toim Mati Erelt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 77–122.
- Kasik, Reet 2015. Sõnamoodustus. (Eesti keele varamu 1.) Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindström, Liina 2012. Tundekausatiivikonstruktsioon eesti moodi. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 30–47.
- Nolan, Brian; Rawoens, Gudrun; Diedrichsen, Elke (toim) 2015. Causation, Permission, and Transfer Argument realisation in get, take, give and let verbs. (Studies in Language Companion Series 167.) Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins, lk 107–127.

- Pakerys, Jurgis 2017.** Baltic context of some Estonian periphrastic causative constructions. – ESUKA–JEFUL, kd 8, nr 1, lk 179–195.
- RKS = Kuusalu rannakeele sõnaraamat.** Veebiversioon. <http://www.eki.ee/dict/kuusalu/> (27. V 2020).
- Saareste, Andrus 1958–1963.** Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Kd I–IV. Stockholm: Vaba Eesti.
- Stefanowitsch, Anatol 2001.** Constructing Causation: A Construction Grammar Approach to Analytic Causatives. Doctoral dissertation. Houston, Texas: Rice University.
- Tomson, Kairit 2016.** *Panema*-verbi polüseemia ja kasutus grammatilistes konstruktsioonides. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/51758>
- Tomson, Kairit 2018.** *Panema*-verb ja selle grammatilised kasutused. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 199–216.
- Tragel, Ilona 2003.** Eesti keele tuumverbid. (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tragel, Ilona; Taremaa, Piia 2019.** Eesti keele verbide semantilise liigitamisest. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 207–222.
- Vendler, Zeno 1957.** Verbs and times. – The Philosophical Review, kd 66, nr 2, lk 143–160.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1875.** Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. Présenté le 13 Novembre 1873. St.-Pétersbourg.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1923 [1869].** Eesti-saksa sõnaraamat. Kolmas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.

Kairit Tomson (sünd 1986), MA, Tartu Ülikooli eesti ja soome–ugri keeleteaduse doktoriõpe (Jakobi 2, 50090 Tartu), kairit.tomson@ut.ee

MAKE-causative on the example of Estonian *ajama*

Keywords: polysemy, grammaticalization, causative construction, verb *ajama*, literary language, Estonian

This paper examines the polysemy of the Estonian core verb *ajama* ('to move something; to force someone') and focuses on the development and use of the *ajama*- (lit. drive)-causative (MAKE-causative; henceforth *ajama*-causative). The analysis draws on corpus data consisting of written Estonian texts from the 16th century until the present day. As many as 2,366 cases of *ajama* were analysed in order to decide over the meaning groups of the verb and the relations between its meanings.

The lexical meanings of the verb *ajama* are 'to move or push something', 'to force or direct someone', 'to deal with something (continually)' and 'to move'. A remarkable number of *ajama* cases appear in the constructions that have the meaning 'to put something or someone into a physical or abstract state'. These constructions are

considered as bridging constructions, as they have both lexical and grammatical meaning. The percentage of bridging constructions is rising in Estonian, nowadays accounting for around 32 per cent of all the cases of the verb *ajama*. The verb *ajama* expresses causal meaning in a causative construction (causer + *ajama* + causee + V_{ma-int}).

In addition, 1,341 cases of the *ajama*-causative were extracted from the Estonian National Corpus. It turned out that 2/3 of the cases of the *ajama*-causative do not explicitly express either the causer or the causee. The cases of the *ajama*-causative expressing both causer and causee were analysed in detail. The 458 such cases can be divided into 16 construction types. The most frequent type of the *ajama*-causative is FORCE-EXPERIENCER-PROCESS (about half of the cases). In this type, the verb of the result situation is mostly *naerma* 'to laugh' or *nutma* 'to cry'. The next frequent type is FORCE-PATIENT-ACTION (around 20%), in which the result situation can be expressed by various verbs and which is therefore a more productive type than FORCE-EXPERIENCER-PROCESS. The next types that follow in frequency are FORCE-PATIENT-PROCESS (around 10%) and FORCE-EXPERIENCER-STATE (around 10%). The fifth most frequent type, AGENT-EXPERIENCER-STATE (around 5%), is the first containing AGENT as causer. The analysis shows that AGENT as causer is rare in the *ajama*-causative, appearing only in 10% of all *ajama*-causative cases.

Kairit Tomson (b. 1986), MA, University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric Linguistics, PhD student (Jakobi 2, 51005 Tartu), kairit.tomson@ut.ee